

Геополитичке последице мировног процеса у Босни и Херцеговини

Мр Зоран Чичак

Споразум о миру у Босни и Херцеговини, којим је окончан женевски мировни процес синтеза је три капитална политичка договора: територијалног разграничења етничких заједница створених у току грађанског рата у тој бившој југословенској републици, уставног споразума о основама функционисања пројектоване Уније Република Босне и Херцеговине и војних споразума о прекиду ватре, раздвајању снага и контроли процеса демилитаризације.

Геополитички аспекти Споразума су вишеструки. Прво, он омогућава успостављање нове равнотеже снага на Балкану, како између глобалних међународних чинилаца (УН и Европске заједнице), тако и између најзначајнијих европских сила и САД, али и између балканских народа и њихових држава међусобно. Даље, споразум подразумева наставак процеса територијалне и војно-политичке фрагментације Балканског полуострва, његове деобе на мноштво малих и међусобно завађених државица, што директно доводи до јачања регионалних коалиција – обнављања старих, или стварања нових савета. И коначно он производи и бројне последице – геостратегијске, војне, безбедносне, политичке, економске и дипломатске – по положај Савезне Републике Југославије.

Посебно су занимљиве и тенденције ка тзв. *глобалном решавању* југословенске кризе сазивањем нове међународне конференције, која би обухватила сва питања криза, спорова и сукоба на простору СФРЈ. Оне се заснивају на интересима међународних чинилаца да успоставе трајну контролу над деловима југословенског простора тако што ће их довести у стање међусобне зависности и узајамне контроле, с ослонцем на капитал и војно-политичку моћ из иностранства.

Уводне напомене

Избијање грађанског рата у Босни и Херцеговини, априла 1992, довело је до политичке интервенције западних земаља на територији те бивше југословенске републике. Првобитна намера најзначајнијих међународних чинилаца у мировном процесу – Сједињених Америчких Држава, Немачке, Велике Британије и Француске – била је да очувају територијални интегритет Босне и Херцеговине као самосталне и суверене државе, која би функционисала на бази унитарне политичке заједнице, с извесном дозом регионалне аутономије. То је била и суштина заједничког предлога копредседника Међународне конферен-

ције о Босни и Херцеговини, америчког дипломате Сајруса Венса и британског политичара лорда Дејвида Овена (тзв. *Венс-Овенов план*).

Развој политичке и војне ситуације на терену, односно, с једне стране, одлучност политичког вођства босанских Срба и Хрвата да не прихвате даљи заједнички државноправни живот с муслиманима и, с друге стране, војни порази муслиманских формација на најважнијим стратегијским тачкама, довели су до модификације првобитног мировног плана у правцу прихватања поделе Босне и Херцеговине према етичким, односно верским границама. Тако је, крајем августа 1993, у Женеви израђена нова варијанта мировног плана за Босну и Херцеговину, тзв. *Женевски споразум*, који је потом добио условну политичку верификацију сва три национална вођства у Босни и Херцеговини.

С обзиром на вишеструки значај тог питања – *прво*, због политичких последица које би престанак рата у Босни и Херцеговини имао за развој догађаја на читавом простору бивше СФРЈ и Балкана, и друго, због оригиналности и теоријске занимљивости конкретних решења садржаних у женевском документу – неопходно је размотрити који су геополитички аспекти евентуалног закључивања Женевског споразума. Какве су последице његове примене за успостављање нове глобалне, континенталне и регионалне равнотеже снага у региону, за даљи процес територијалне и војно-политичке фрагментације Баласког полуострва и за обнављање старих и/или закључивање нових савезништва? Посебно се намеће питање последица које ће примена тог споразума произвести на међународни положај Савезне Републике Југославије, како у погледу њене реинтеграције у међународну заједницу, тако и у погледу интегралне безбедности њеног геополитичког простора. У оквиру тога, значајне су и неке нове тенденције тзв. глобалног решавања југословенске кризе сазивањем нове међународне конференције о бившој Југославији.

Геополитички аспекти

Опште напомене

Изазивањем грађанског и верског рата на територији бивше југословенске републике Босне и Херцеговине, после отцепљења Словеније и Хрватске и стабилизације сецесионистичких режима у тим републикама, активирана је друга фаза страног војно-политичког мешања у југословенску кризу. Западни савезници су пројектовали, као примарни стратегијски циљ, успостављање „суверене и независне“ Босне и Херцеговине, у којој би српски народ био принуђен да прихвати наметнути статус националне мањине, а СР Југославија била физички одвојена од територија настањених већинским српским становништвом у бившој федералној Хрватској, које су сада под заштитом снага Уједињених нација (тзв. УНПА зоне).

Тај циљ, међутим, није успешно остварен због бројних војних и политичких разлога. Објективно, западна алијанса је потценила борбену

моћ оружаних формација босанских Срба. Већина упоредивих параметара – од бројности, преко обучености и наоружања, до опремљености техником и другим материјалом – указивала је да рат против *Војске Републике Српске* тешко може да добије (по цену великих губитака и других војних операција, као и интервенције крупног мултинационалног оружаног састава) малобројнија и слабије наоружана коалиција муслиманских и хрватских војних формација. Та коалиција је, уосталом, од самог почетка разједана дубоким унутрашњим супротностима, произишлим из фундаменталних разлика у националним програмима хрватских и муслиманских националних елита.

С друге стране, ни међународна политичка и дипломатска акција, која се у већем делу босанскохерцеговачког рата сводила на наизменичке притиске на босанске Србе и Савезну Републику Југославију, није била синхронизована. У њеној основи била је дубока противуречност између циљева Немачке – да што више територијално ојача и прошири Хрватску, као своју најзначајнију савезницу на Балкану, и САД, које су од самог почетка кризе биле оријентисане на муслимански фактор, те су се супротстављале, како укључивању Босне и Херцеговине у хрватску интересну сферу у целини, тако и каснијим пројектима о цепању њене територије по етничким шавовима. Отуда је политичко опредељење за мир у Босни и Херцеговини, у ствари, израз геополитичке тежње да се задржи *status quo*, односно да се рат прекине на нивоу постигнуте равнотеже снага, која – иако није оптимална – задовољава све међународне чиниоце инволвиране у босанскохерцеговачки рат.

Нова равнотежа снага

Консолидација Срба и Хрвата у Босни и Херцеговини на територијама које су, углавном, већ војно запосели и на њима успоставили своју власт, као и конституисање муслиманске националне државе у централној Босни, подразумева ефективни престанак оружаних борби и стабилизацију војно-политичког стања по начелу *uti possidetis*.¹ Тиме се (према нашој процени) за дужи временски период стабилизују позиције свих чинилаца, како балканских, тако и ванбалканских, инволвираних у кризу на простору бивше Југославије. Дакле, може се говорити, у

¹ *Uti possidetis* (лат., као што поседујете... тако – мисли се рећи – треба и да остане), почетке речи узете из најважнијег имовинскоправног интердикта римског права, којим је претор штитио посед земљишта од недозвољеног сметања. У међународном праву та изрека, начелно, значи правно признање фактичког држања власти на неком подручју у одређеном часу, на пример, у тренутку склапања мировног уговора или решења неког спора. (Шире: Владимир Иблер, Рјечник међународног јавног права, „Информатор“, Загреб, 1987, стр. 332–333). О практичној примени тог начела приликом разграничења после оружаних сукоба, видети у: Norman Hill, *Claims to Territory in International Law and Relations*, Oxford University Press, New York, 1945, pp. 154–256, и литературу тамо наведену.

ширем смислу, о некој врсти тзв. *нове равнотеже снага* на том подручју.² Та равнотежа је вишеслојна, и може се посматрати на глобалном, континенталном и регионалном нивоу.

1. На глобалном нивоу успостављени мир учвршћује политичку улогу и утицај најзначајнијих међународних организација: Уједињених нација, Европске заједнице и Северноатлантског савеза (НАТО). Ни један од тих мултинационалних картела моћи није – упркос покушајима – стекао одлучујућу премоћ у југословенској, односно касније, босанско-херцеговачкој кризи.

Прва етапа југословенске кризе обележена је активним мешањем и приоритетом *Европске заједнице*. Њена арбитража – политичка (изражена у тзв. *Брионској декларацији*, јула 1991), војна (у облику посматрача ЕЗ у току сецесионистичког рата у Хрватској) и правна (кроз оснивање и рад тзв. *Бадинтерове арбитражне комисије*) означила је период до октобра 1991, када је југословенска криза први пут изнета пред *Уједињене нације*.³ У каснијој еволуцији оружаних сукоба на територији СФРЈ, а посебно од почетка операције УНПРОФОР,⁴ непосредна политичка улога ЕЗ слабила је на рачун ангажмана УН, да би – од почетка војне блокаде Јадранског мора и контроле санкција уведених против СРЈ – већи значај добило и војно ангажовање *Северноатлантског савеза*.

Равнотежа између УН, ЕЗ и НАТО-а у Босни и Херцеговини, предвиђена Женевским споразумом, функционише на бимодалном принципу: *функционалном и територијалном*. У *функционалном* погледу, одређене активности везане за контролу функционисања пројектоване босанскохерцеговачке уније дате су у надлежност УН, одређене ЕЗ, док су треће подељене, односно стављене у заједничку надлежност обе

² Под појмом равнотеже снага подразумева се систем у међународним односима у којем се „моћ једне државе или групе држава не може обуздати ничим другим до моћи друге државе или групе држава“ (нав. према: Војин Димитријевић–Радослав Стојановић, *Међународни односи*, „Нолит“, Београд, 1979, стр. 352. Од страних аутора, видети нарочито: I. L. Claude, *Power and International Relations*, New York, Random Hause, 1962, р. 43, и даље; Kaplan, *Balance of Power, bipolarity, and other models of international systems*, „American Political Science Review“, 1957, р. 690 и даље; за критику система равнотеже снага видети: W. H. Riker, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven, Yale University Press, 1967).

³ Прву резолуцију о стању у Југославији, после захтева Председништва СФРЈ за укључивање УН у решавање југословенске кризе, Савет безбедности је једногласно донео 27. новембра 1991. године (резолуција 721/1991). На основу извештаја тадашњег генералног секретара УН, Переса де Куелара, од 11. децембра 1991, у којем је дата основа мировног плана, Савет безбедности је (резолуције 724/1991. и 740/1992) дао сагласност на основне елементе мировне операције, чиме је створен предуслов да се, на седници од 11. фебруара 1992. године (резолуција 743/1992), донесе одлука о отпочињању мировне операције УНПРОФОР у Југославији.

⁴ О модалитетима ангажовања мировних снага Уједињених нација у оружаним сукобима на тлу бивше СФРЈ шире: Зоран Чичак, *Мировне снаге Уједињених нација као чинилац система колективне безбедности*, „Војно дело“, 1–2/1992, стр. 80–156; Иван Марковић, *Неке карактеристичне мировне операције снага Уједињених нација у заштити међународног мира и безбедности*, исто, стр. 157–174.

те организације. Истовремено, војно ангажовање у контроли примирја, у оквиру заједничких снага УНПРОФОР-а, поверено је НАТО-у. У територијалном погледу, УН добиле су привремену (двогодишњу) директну администрацију над Сарајевом (с околним општинама и насељима), а ЕЗ над Мостаром.

2. На континенталном нивоу успостављена је равнотежа снага између држава које су најзначајнији војно-политички чиниоци у југословенској кризи и на Балкану у целини. Пре свега, ради се о САД, Немачкој, Великој Британији и Француској. Те државе су од почетка југословенске кризе дефинисале своје посебне, специфичне интересе на балканском простору, било кроз подршку појединим националним покретима и пројектима који су дошли до изражаја у последњој фази дезинтеграције југословенске заједнице (односно, у каснијем периоду, новоствореним државним творевинама на простору СФРЈ), било кроз настојање да се интернационализацијом кризе, односно ратних сукоба, створи основа за међународну интервенцију и запоседање стратешких политичких, економских и војних позиција на југословенском простору.⁵

Сада је сасвим очигледно да тренутни распоред политичке моћи, како на самом попришту догађаја – Балкану, тако и у ширим размерама, није омогућио оптималну реализацију ниједног глобалног пројекта чији су протагонисти биле ове земље. Наиме, тежња Немачке да Босну и Херцеговину у целини укључи у хрватску интересну сферу, директно изражена кроз покушај војног пакта сецесионистичких режима у Загребу и Сарајеву (1992), пропала је у тренутку када су хрватски и муслимански великонационални програми дошли у непомирљиву супротност. Штавише, та димензија немачке стратегије неславно је завршила управо у предвечерје потписивања женевског споразума, у крвавим обрачунима војних формација дојучерашњих савезника – Хрвата и муслимана – у Босни и Херцеговини. У тренутку када је такав исход био очигледан, немачка дипломатска машинерија активирала је резервни план: припајање западне Херцеговине и дела Посавине Хрватској, са обезбеђењем стратешких хрватских енклава у централној Босни. У тој тактичкој варијанти Немачке полазило се од разбијања јединствене Босне и Херцеговине, геостратегијског јачања хрватског савезника у залеђу Далмације и у долини Саве, и у једном дубљем смислу, од скривене тежње да се – санкционисањем стварања српске државе у западној Босни – задржи војно-политички значај Хрватске,

⁵ За опсежне анализе војно-политичког интереса тих земаља на простору СФРЈ видети следеће студије: Предраг Симић, *Југославија и „нова европска архитектура“*, „Војно дело“, 1–2/1991, стр. 75–113; Ранко Петковић, *Непознанице „новог светског поретка“*, исто, 4–5/1991, стр. 138–156; Зоран Чичак, *Утицај међународних чинилаца на југословенску кризу и могући политички модели конституисања „треће Југославије“*, исто, 4–5/1991, стр. 87–117; Милован Радаковић, *Политички ставови Савезне Републике Немачке према југословенској кризи*, исто, 4–5/1992, стр. 157–188; Момир Стојковић, *Утврђивање елемената (не)постојања „новог светског поретка“*, Зборник „Нови светски поредак и политичка одбрана Савезне Републике Југославије“, Управа за стратeгијске студије и политику одбране Савезног министарства одбране, Београд, 1993, стр. 41–70.

као „гаранта западних интереса“ против српске (односно, у немачкој терминологији, комунистичке и православне) опасности. Целина немачког приступа коначном решавању босанскохерцеговачке драме одликује се и великим степеном лицемерја: наиме, од избијања грађанског рата на том простору до окончања преговора у Женеви, Немачка је све време водила двоструку политику према балканском комплексу. С једне стране, као једна од водећих чланица ЕЗ, у оквиру њених институција (иако суштински не дајући никакву значајну подршку женевском мировном процесу) а, с друге стране, каналима билатералне дипломатије, утицала је на државе које су се затекле у њеној интересној сфери, изван круга европских партнера. То се посебно односи на Аустрију, Мађарску и Хрватску, које су (као лојалне немачке савезнице) учиниле бројне дипломатске и практичне политичке кораке у правцу јачања положаја Немачке у процесу решавања босанског питања. Према неким проценама, тај изолационистички став немачке политике у односу на целину европске акције произилази и из једне радикално другачије стратегијске оптике: оријентације на дугорочно зближавање с Јељциновом Русијом, која је, због огромних људских, просторних, сировинских и енергетских ресурса, коначни циљ немачког капитала, спутаног на Западу строгим клаузулама *Споразума из Маастрихта*. Уколико је та макропроцена немачких стратегијских интереса тачна (а последња потврда сличних размишљања била је изјава Бориса Јељцина, приликом недавне посете Минхену, о „специјалним односима“ Немачке и Русије), онда се та логика новог *Drang nach Osten*, примењена на Балкану, своди на потискивање муслиманског чиниоца (штићеника САД), снажну подршку Хрватске, као кључног регионалног савезника, и толерисања Србије (која се у перспективи све више јавља као потенцијални штићеник Русије). Може се, дакле, оценити да Немачка, у целини, није била заинтересована за успех европског мировног посредовања у Босни и Херцеговини, како на претходним конференцијама у Лисабону и Лондону, тако и на последњој, у Женеви. Ту се, вероватно, крила и једна дубља тактика: жеља да се трајно дисквалификује политички капацитет европских институција (а тиме и њених најважнијих савезника – Велике Британије и Француске) као чинилац у решавању балканског чвора, односно да се тиме створи један „вакуум моћи“, који би, потом, био испуњен повећаним политичким, економским и војним присуством те државе на Балкану.

У тој тачки се – што је на први поглед парадоксално – немачка позиција укрстила с *америчком*, којој је такође одговарао дипломатски пораз ЕЗ на Балкану.⁶ Наиме, стратегијски интерес САД на Балкану,

⁶ Вероватно је том идејом било мотивисано и изненадно повлачење америчког посредника, Сајруса Венса, с положаја копредседника Међународне конференције о бившој Југославији, почетком 1993. године. Њега је заменио норвешки дипломата Торвалд Столтенберг, чиме је практично *Европска заједница* преузела комплетно политичко покровитељство женевског процеса (други копредседник је Британац, лорд Дејвид Овен), а САД оријентисале су се на канале билатералне дипломатије, и – све више – на сопствене позиције у оквиру НАТО-а.

након распада СФРЈ (том исходу се Бушова администрација одупирала у једном периоду), лоциран је у тражењу нових савезника којима би успоставиле равнотежу снага у односу на ојачану позицију Немачке. После неколико неуспешних покушаја да изазивањем унутрашњих промена у Србији, односно СР Југославији, инсталира лојалне политичке снаге на источном делу Балкана, САД су се окренуле ка југоистоку, покушавајући да у један ланац повежу своје тачке утицаја међу босанским и санџачким муслиманима, Албанцима на Косову и Метохији и у западној Македонији, Македонцима (суоченим с грчким притиском) и Турцима. У основи, радило се од самог почетка о еклектичкој и неконзистентној политици, која је била суочена с базичним унутрашњим конфликтом циљева, јер је била принуђена да се ослони на конфесионалну блискост (Албанци, муслимани, Турци), изазивајући подозрење код македонских савезника и, истовремено, симетричан процес на другој страни (Срби и Грци). Тако је у једном тренутку запретило да САД дефинитивно изгубе политички утицај у Грчкој, највероватније на рачун Велике Британије и Француске, као и да – због некритичког фаворизовања происламских политичких снага – доведу у питање сопствене пројектоване позиције у Бугарској. Друга озбиљна слабост такве америчке стратегије на Балкану била је у међусобно противуречним доктринарним премисама: залажући се за принцип непроменљивости граница у Босни и Херцеговини, односно против српско-хрватских концепција о етничкој подели те републике, САД су ограничиле поље сопствене акције на источном Балкану, јер су биле принуђене да исто то право на територијални интегритет признају СР Југославији и Македонији. Тиме су значајно ослабиле свој утицај на Албанију, који је од почетка одржаван потхрањивањем њених реваншистичких аспирација према својим словенским суседима. У такву регионалну констелацију снага, која се одликује једном врстом „равнотеже немоћи“, Женевски споразум је унео нов квалитет: једну пројектовану државну заједницу (*Унија Република Босне и Херцеговине*) у којој ће се делимично остварити елементи свих главних присутних концепција: немачке (јачање хрватске геополитичке позиције), америчке (гаранције за опстанак муслиманске енклаве у централној Босни) и англо-француске (легализација женевског процеса као израза кључне арбитражне улоге ЕЗ), уз значајне уступке Русији (у облику делимичног попуштања српским захтевима). На тај начин је Женевски споразум изразио нову равнотежу снага и на континенталном нивоу, одбацујући присутне максималистичке захтеве и пројекте.

3. *На регионалном нивоу* Женевски споразум изражава и равнотежу снага између најзначајнијих војно-политичких чинилаца на Балкану: *Савезне Републике Југославије* (укључујући и српске територије на западу) и *Републике Хрватске*. Прихватањем концепта лабаве асоцијације три националне заједнице у Босни и Херцеговини и легализацијом политичких, економских и културних контаката између српске, односно хрватске заједнице и њихових матичних држава, Споразум је, респективно, олакшао геополитички положај обе те балканске државе.

Стварањем Републике Српске, као конститутивног дела босанско-херцеговачке уније, омогућен је даљи развој процеса њене интеграције с Републиком Српском Крајином, чиме би се заокружио српски државотворни процес западно од Дрине и припремио војни и политички терен за дугорочну стабилизацију стања на том делу Балкана. С друге стране, конституисање хрватске националне заједнице у западној Херцеговини, деловима јужне Посавине и у неким кључним стратегијским енклавама у централној Босни (Травник, Зеница) значајно јача геополитичку слику те државе, обезбеђујући стабилно географско залеђе Далмације, бољу контролу тока Саве и, у извесној мери, могућност за вертикалну комуникацију на линији Славонски Брод–Зеница–Травник–Мостар–Сплит. У ту скицу уклапа се и недавни начелни споразум српске и хрватске стране о *цесији територија* у источној Херцеговини, којим је српска страна обезбедила излазак на море од Превлаке до Молуната, а хрватска неке стратешке тачке (Попово поље) у залеђу Дубровника.⁷

Женевски споразум је, тако, потврдио легитимност историјских и стратегијских интереса Хрватске и СР Југославије у Босни и Херцеговини, ограничио територијални и циљни експанзионизам муслимана и њихових спољних заштитника и, тиме, отворио пут могућем лакшем решавању српско-хрватског спора око Републике Српске Крајине. Иако оптерећена мноштвом нерешених проблема и негативног историјског наслеђа, тако постављена нова равнотежа снага између Хрватске и СР Југославије може бити основа на којој ће се тражити трајан мир на Балканском полуострву, реинтеграција простора СФРЈ у међународну заједницу и, евентуално, у перспективи, подстицање процеса обнове комуникационих, економских, културних и других веза између појединих делова тог простора.

Територијална и војно-политичка фрагментација

Балканског полуострва

Простор Балканског полуострва и југоисточне Европе изложен је истовремено деловању оба водећа европска процеса. С једне стране, западни делови Балкана, простор Хрватске и Словеније, гравитирају италијанској и аустријској (немачкој) интересној сфери и показују јасну тенденцију ка постепеном државноправном инкорпорирању у евентуалне нове заједнице који би се формирале на простору Алпа, Подунавља и северног Јадрана. С друге стране, централни и источни део Балкана захваћен је вртлогом етничког и верског рата, чије су димензије променљиве, а перформансе које поприма превазилазе све што је досад виђено у веку који је на измаку.

⁷ Под појмом *цесије територија* (лат. *cessio* – уступање и пренос поседа) у међународном праву се подразумева прелазак подручја које се до тада налазило под сувереношћу једне државе под сувереност друге државе, односно операција којој је циљ трансфер суверенитета. Цесија може бити одређена мировним уговором (као последица пораза у рату), купопродајним уговором, споразумом о замени територија, уговором о поклону, итд. Шире: В. Иблер, *исто*, стр. 42.

Балкан и европски југоисток изложени су и експанзионизму свих оних регионалних чинилаца који су у 20. веку већ два или три пута губили ратове и своју државну идеологију одсудно заснивају на „*исправљању историјских грешака*“. Мађарској, Бугарској и Албанији, а у извесном смислу и Италији, тек у овој деценији пружена је историјска прилика да ревидирају одредбе *Тријанонског*, односно *Нејског* мировног уговора из 1919. године, односно *Париске мировне конференције* (1947). Дакле, да се једном одреде за победничку страну и да у новој глобалној констелацији моћи остваре средњовековне националне програме, садржане у идејама Круне светог Стјепана, Санстефанског мировног уговора, програма Призренске лиге и Гарибалдијевог *Risorgimento*.

Политичка и државна заједница јужних Словена, тековина настала управо на поразима мађарског, бугарског, албанског и италијанског експанзионизма, била је природна препрека реализацији свих обновљених националних програма у њиховом суседству. Зато је разбијање СФРЈ, изведено у току грађанског рата 1991/1992, само први чин, увод у синхронизовану стратегију етапног потчињавања појединих делова југословенског простора. Друга фаза тог процеса остварена је кроз потпиривање, а потом и смишљено одржавање верског рата на подручју централне југословенске земље – Босне и Херцеговине. На тај начин је истовремено постигнуто више војно-политичких циљева:

1) Створена је *перманентна могућност за страну војну интервенцију*, прво на простору саме Босне и Херцеговине, а потом и на ширем југословенском простору;

2) Савезна Република Југославија и Република Хрватска умешане су у војни и политички комплекс босанскохерцеговачког рата тако што су принуђене да – расположивим средствима – помогну своје народносне групе на том подручју, да би, потом, биле изложене *међународном притиску*, који се према СРЈ испољио кроз међународну блокаду, војне притиске и санкције, а према РХ диктирањем политичких и војних услова који су је фактички учинили зависном творевином;

3) Створено је стално *жариште сукоба*, које је погодно за ширење борбених дејстава према процени сценариста конфликта, првенствено по симетрали тзв. муслиманско-албанског коридора, који се од Босне, преко Санџака и Косова и Метохија, кроз територију СРЈ, пружа до западне Македоније, настањене претежно албанским становништвом.

Регионалне коалиције: обнављање или мењање историјских савезништава

Друга значајна геополитичка димензија Женевског споразума, која се објективно јавља и као нови квалитет на Балкану, јесте његов утицај на обнављање старих, односно креирање нових регионалних савезништава, пактова и алијанси на простору бивше Југославије, односно Балкана у целини.

Фрагментација Балкана довела је до настанка више нових државица (Словенија, Хрватска, Македонија), смањивања површине и броја становника других држава (Југославија) и повећања амбиција трећих (Мађарска, Бугарска, Албанија, а делом и Грчка). Ради се о земљама које имају површину до 100.000 квадратних километара и до десет милиона становника, односно могу да (оптимално) располажу војним потенцијалом између 100.000 и 150.000 војника (у време мира).⁸ Дакле, то су земље које објективно нису у стању да као самосталне имају значајнију војно-политичку улогу у региону, а поготову да ефективно реализују постављене (дефанзивне или офанзивне) националне и државне програме. Зато су принуђене да подршку за своју политику траже повезивањем са страним чиниоцима, било тражењем заштите од моћнијих ванбалканских држава, било међусобним повезивањем у шире регионалне савезе.

За нас су посебно значајни регионални савези, односно ново геополитичко формирање подручја Балкана. Прва фаза савеза балканских земаља датира из времена ослободилачких ратова балканских народа против Турске (тзв. *Први балкански савез*, у којем су учествовале Србија, Црна Гора, Румунија, Бугарска и Грчка). Друга фаза, у периоду између два светска рата, обележена је савезом Југославије с Румунијом и Чехословачком (тзв. *Мала антанта*, усмерена против реваншистичких тежњи Мађарске), на једној, и Грчком и Турском (тзв. *Други балкански савез*, усмерен против евентуалног експанзионизма Бугарске), на другој страни. Трећу фазу балканских коалиција обележила је војно-политичка сарадња нове Југославије, Грчке и Турске (тзв. *Бледски споразум*), усмерена против експанзионизма држава *Варшавског уговора*.

Регионални савези новонасталих балканских држава и њихових старих суседа биће (према нашој процени) синтеза традиционалног и модерног, старих ратних непријатељстава и нових интереса, постојећих, константних геополитичких интереса и нараслог верског фундаментализма, односно етничке нетрпељивости. Очигледно је да етничка блискост, један од најјачих чинилаца међусобног повезивања држава, неће функционисати као критеријум груписања. Словенске земље ће се међусобно конфронтирати око отворених граничних питања и заштите сопствених мањина, водиће ратове ради стабилизације својих режима (који ће, претежно, бити тоталитарни), па ће се, због тога, повезивати са суседним несловенским земљама, и то неретко с онима које су их, историјски, највише угрожавале. Несловенске земље Балкана тражиће савезништва с режимима исцрпљеним ратовима и економском кризом, у којима ће слабијим партнерима наметати нове односе доминације и зависности. Дакле, епоха која нам непосредно предстоји биће антитеза традиционалном концепту „народног јединства“ Јужних Словена и

⁸ За процену величине војних снага државе, неопходних за потребе оптималне одбране, зависно од површине и броја становника, видети студију: Слободан Максимовић, *Теоријски приступ процени величине оружаних снага*, „Војно дело“, 6/1992, стр. 70–88.

њихове колективне политичке и културне еманципације. Дакле, суочени смо с епохом у којој ћемо поново проживети политичку зависност и културни примитивизам, цену која ће морати да се плати фикцији о самодовољности појединачних „држава–нација“.

Такав историјско-социјални контекст отвара и нови квалитет као могући критеријум савезништава: уместо „народног јединства“, идеје 19. века и грађанских револуција, која је на јужнословенском простору крунисана *Прводецембарским актом 1918. године*, највероватније ћемо се вратити концепту „верског (конфесионалног) јединства“, тој еминентно средњовековној традицији. Тако ће се, према свим досадашњим показатељима, католичке словенске земље на Балкану, Хрватска и Словенија, повезивати са својим природним конфесионалним матицама – Италијом, Аустријом и Мађарском. Исламски чинилац, чији најмили-тентнији део чине санџачки муслимани, већ сада има ослонац у делу исламских држава, на челу с Турском, који ће се сасвим сигурно задржати и у свим будућим груписањима на Балкану.⁹ Вероватно ће се у логици просторног ширења исламски чинилац повезати с албанским, који – с ослоном на САД, и, посредно, Италију – спроводи политику постепеног притиска и ширења на простор западне Македоније и Косова и Метохије. Коридор који, с једне стране, територијално спаја босанске муслимане и косовско-македонске Албанце, а с друге стране раздваја Србију од Црне Горе и континенталној маси Србије потенцијално спречава приступ према мору, јесте подручје Рашке области (Санџак) које обухвата осам општина обе републике, с отприлике пола милиона становника. Исламски чинилац у перспективи може да се ослони и на турску мањину у Бугарској, која је већ имала значајну политичку улогу у процесу обарања социјалистичке владе у тој земљи и – својим пактирањем с десним политичким партијама – дала основу за посебан преседан, тзв. *бугарску формулу* дестабилизације унутрашњих политичких режима коришћењем политичког субјективитета националних мањина. Та формула ће највероватније бити коришћена и у Црној Гори, кроз тактичку сарадњу муслиманских политичких партија и носилаца државотворног сепаратизма Црне Горе, с крајњом замисли њеног државноправног одвајања од Србије, односно развргавања федеративне везе те две земље у оквиру Југославије. У Црној Гори, осим тога, вероватан је сепаратизам албанске мањине у Улцињу и другим граничним подручјима према Албанији. Иако територијално разуђен и национално разбијен на две основне групе (Албанци и муслимани), исламски чинилац на подручју СФРЈ има снажне спољне ослонце и чини фактор стратегијског заокруживања СР Југославије на њеној југозападној и јужној страни.

⁹ За детаљне процене унутрашње политичке физиономије, стратегије и тактике наступања исламског чиниоца на Балкану видети шире: Радован Самарџић, *Исламски чинилац у југословенским сукобима*, „Војно дело“, 6/1992, стр. 174–195; Мирољуб Јевтић, *Ислам у идеологији албанског сепаратизма*, исто, стр. 140–173; *Међународне претпоставке исламске трансформације у БиХ*, Зборник „Нови светски поредак...“, стр. 190–216; *Нови светски поредак и међународни исламски фактор*, исто, стр. 500–504.

Највероватније ће у сагледавању сопствене геополитичке позиције на Балкану и Савезна Република Југославија (као заједница два православна народа, српског и црногорског) морати да узме у обзир владајућу тенденцију конфесионалног регионалног повезивања. Она је већ присутна у спољнополитичкој оријентацији СРЈ на Грчку, што је, истовремено, један од начина „омекшавања“ међународне блокаде, али и чинилац којим се – засад успешно – „тампонира“ Македонија, чији је режим непријатељски оријентисан у односу на СР Југославију. Све присутније русофилске тенденције у делу српске политичке јавности и отворене калкулације с политичком улогом Русије у процесу одлучивања у УН, као и у билатералним преговорима, потврђују процену јачања верског чиниоца у будућим повезивањима.¹⁰ У тај тренд се уклапа и релативно стабилна суседска релација с Румунијом, као потенцијалним партнером (који је, баш као и СР Југославија, односно Србија) угрожен мађарским мањинским иредентизмом у Ердељу (Трансилванија).

Дакле, глобални тренд регионалних савезништава на Балкану могао би – ако се искључе ванбалкански фактори утицаја – да изгледа овако:

а) СРЕДЊОЕВРОПСКИ (КАТОЛИЧКИ) КОМПЛЕКС: Италија, Аустрија, Мађарска, Словенија и Хрватска (укључујући и хрватске територије у Херцеговини и деловима Босне), с тенденцијом укључивања Чешке, а можда и Пољске, као ванбалканских земаља;¹¹

б) МУСЛИМАНСКО-АЛБАНСКИ (ИСЛАМСКИ) КОМПЛЕКС: Турска, Албанија и Босна, с тенденцијама ширења зоне утицаја на Рашку област, Косово, Метохију, западну Македонију и јужну Бугарску;

ц) ПРАВОСЛАВНИ КОМПЛЕКС: Русија, Украјина, Румунија, СР Југославија, Грчка, с могућношћу изазивања бугарско-турског конфликта и неутрализације Бугарске као могућег савезника католичких држава на западу полуострва.

Македонска држава, највероватније, у наведеној констелацији снага неће моћи да опстане јер нема довољне ресурсе неопходне за државно-правни капацитет, нити – објективно – може да се одупре притисцима којима ће бити изложена, тј. подели по хоризонталној (Бугарска–Албанија) и вертикалној (Србија–Грчка) симетрали.

¹⁰ Део научне, политичке и културне јавности већ сада отворено заговара стратегијску оријентацију Савезне Републике Југославије према конфесионалним савезништвима на Балканском полуострву, али и у ширем окружењу. О аргументацији коју наводе протагонисти тих схватања видети: Драгош Калајић, *Ка савезу православних народа*, Зборник „Нови светски поредак...“, стр. 537–544.

¹¹ Отворено је питање да ли ће недавна победа левице на парламентарним изборима у Пољској означити смањивање доминантног утицаја Ватикана на унутрашњу и спољну политику те земље, односно хоће ли прекинути тенденцију њеног уклапања у регионалне коалиције католичких земаља у средњој Европи.

Последице Женевског споразума по Савезну Републику Југославију

Поред непосредних последица које ће имати по стабилизацију српских државних заједница западно од Дрине, остварујући нове могућности за њихову међусобну интеграцију, односно за заокруживање српског државотворног процеса на том делу Балкана, Женевски споразум ће, извесно, имати и непосредне геостратегијске, војне, безбедносне, политичке, економске и дипломатске ефекте по саму Савезну Републику Југославију.

Територија СР Југославије значајно је смањена у односу на СФР Југославију. Линија Дунав – Срем – Дрина – Бока Которска чини западну границу нове државе, чија је (нова) јужна граница повучена отприлике северно од кумановске котлине. Дакле, СРЈ лишена је око половине територије СФРЈ. У геополитичком смислу, ради се о простору Алпа, северног и средњег Јадрана, Босне, Херцеговине, Славоније и Барање, и вардарске долине. Садашњи физички простор СРЈ обухвата простор Војводине, моравске долине, Рашке области, Косова, Метохије и Црне Горе, с маритимном партиципацијом у јадранској акваторији на потезу Бока Которска – Улцињ.

Као примарне геополитичке зоне СР Југославије издвајају се:

- водоток Дунава с његовим главним притокама, који је једна од најважнијих комуникација Југославије са земљама средње Европе (на северу) и доњег Подунавља и Црног мора (на истоку). То је саобраћајница која има континентални значај и која, без обзира на развој међународних прилика, тешко може да буде потпуно блокирана за СРЈ, имајући у виду позитивноправне норме о режиму пловидбе Дунавом (тзв. Београдска декларација о пловидби Дунавом из 1948. године).¹² Територија коју захвата шири простор водотока Дунава (подручје Војводине) геополитички је такође изузетно интересантна, јер се на њој укрштају постојеће националне и језичке сложености СРЈ с нестабилном ситуацијом у непосредном окружењу, односно с ревизионистичким тежњама појединих политичких кругова у суседној Македонији и Хрватској;

- моравска долина, односно хидросистем Јужне, Западне и Велике Мораве, пролази кроз срце геополитичког простора Србије и омогућава несметане друмске и железничке комуникације на симетралама север–југ и исток–запад;

- дринска долина чини гранични појас између СРЈ, на истоку, и територије бивше Босне и Херцеговине на западу. То подручје је у

¹² Интегрални текст тог документа може се наћи у издању Установе за одржавање унутрашњих пловних путева из 1977. године. Детаље уговорне регулативе о пловидби Дунавом видети у: Споразум између Федеративне Народне Републике Југославије и Аустријске Савезне владе о регулисању пловидбе Дунавом од 31. августа 1955. године (текст у: Међународни уговори ФНРЈ, 47/1956); Споразум између владе Федеративне Народне Републике Југославије и владе Савезне Републике Немачке о привременом регулисању пловидбе на Дунаву, од 11. марта 1955. године (текст у: Међународни уговори ФНРЈ, 19/1956).

геополитичком погледу изузетно интересантно не само због ратних операција које се у широј зони слива Дрине тренутно воде него и због тенденције дуготрајне нестабилности, посебно када се ради о заштити постојећих хидроцентрала и других објеката од могућих терористичких аката и других хаварија, који би могли да резултирају еколошким катастрофама ширег обима. Такође, део слива Дрине који је на територији СРЈ (пограничне општине) изложен је притиску великог броја избеглица из босанскохерцеговачког рата, што додатно компликује безбедносне процене и концептуализацију дугорочне одбрамбене доктрине на том подручју;

– простор Рашке области (Санџак) изузетно је значајан зато што представља једину физичку везу између Србије и Црне Горе, односно зато што кроз тај простор пролазе главне друмске и железничке (пруга Београд–Бар) комуникације преко којих главна континентална маса Србије има приступ ка мору. Тај геополитички простор, захваљујући свом средишњем положају, има непосредан физички додир с планинским масивима Копаоника, који заузима централно место у географском језгру СРЈ, и с котлином Метохије, којом се – на потезу југоистока – природно наставља. Сложена национална и верска структура становништва у оба дела Рашке области (српском и црногорском), као и отворене аспирације панисламских кругова на простору СФРЈ, и изван њега, да преко тог коридора пренесу тежиште ратних сукоба на територију СР Југославије и физички повежу ратна жаришта у Босни и Херцеговини с кризном зоном на Косову и Метохији и у западној Македонији објективно повећавају геополитички значај подручја Рашке области, која се у доктрини одбране СРЈ јавља као „зона високог ризика“ и захтева посебан, софистициран и вишедимензионалан систем одбране;

– *јадранска обала*, која припада СР Југославији на потезу од Боке Которске до Улциња, једини је излаз СРЈ у јадранску акваторију, односно – преко *Отрантских врата* – у простор Средоземља. На том потезу највећа и стратешки најзначајнија војнопоморска база је Бока Которска, а трговачке луке Котор и Бар (који је и директном железничком пругом везан са Србијом).

Други значајан чинилац јесте *сразмерно демографско смањење СР Југославије у односу на СФРЈ*. Од 23 милиона становника, колико је СФРЈ имала у тренутку распада, СР Југославија је задржала између 10 и 11 милиона становника. Њихова национална и верска структура је битно промењена: демографско језгро СРЈ сачињавају Срби и Црногорци, с значајном муслиманском народном групом на простору Рашке области, Косова и Метохије, као и хрватском заједницом у неким деловима Срема и Бачке.¹³ Међутим, релативно учешће националних мањина у укупној маси становништва СРЈ повећано је у односу на исти

¹³ Обе те народносне групе, иако нису конститутивни народи СРЈ у потпуном значењу тог појма, чине аутохтоне националне заједнице и не могу се *per analogiam* третирали као националне мањине.

проценат у СФРЈ. Ради се о значајном повећању релативног учешћа албанске националне мањине на Косову и Метохији, као и у неким општинама јужне Србије (Прешево, Бујановац, Медвеђа) и Црне Горе (Бар и Улцињ). Мађарска национална мањина на северу Војводине, као и неке друге, мање бројне мањине које су територијално распрострањене на ширем простору Србије (румунска, русинска, словачка, бугарска) завршавају етнички мозаик простора СРЈ, тако да укупан проценат припадника националних мањина, заједно с наведеним нематичним националним заједницама, достиже и више од 30 одсто. Према тој перформанси, СР Југославија спада међу европске земље с највећим учешћем нематичних народа и мањина у укупној структури становништва, што значајно утиче не само на квалитет и токове унутрашњег политичког живота него и вишеструко одређује поједине елементе одбрамбене доктрине СР Југославије.

Једна од специфичности геополитичког положаја СРЈ јесте и то да њена интегрална безбедност не зависи само од догађаја на територији СР Југославије, него умногоме и од развоја ситуације у другим деловима бивше Југославије, а посебно од исхода политичких и војних конфликта на просторима бивших федералних јединица СФРЈ – Хрватске и Босне и Херцеговине. Ради се о специфичним ситуацијама, које су везане за положај српског народа у његовим државним заједницама (Република Српска Крајина и Република Српска) које је основао на деловима територија Хрватске и Босне и Херцеговине у току процеса дезинтеграције СФР Југославије.

Амбивалентан положај СРЈ према том проблему може се изразити као следећа противуречност. С једне стране, СРЈ нема територијалних претензија према суседним државама, укључујући ту и две бивше југословенске републике, које су у међувремену међународно признате и примљене у чланство Уједињених нација. С друге стране, Србија и Црна Гора, као две историјске државе српског народа, имају посебне обавезе у односу на заштиту припадника тог народа изван територија те две федералне јединице (односно, територије СРЈ). *Политички*, СР Југославија је принуђена да се залаже за мирно решење југословенске кризе и, у оквиру тог, за признавање права на самоопредељење свим народима бивше СФРЈ, укључујући ту и делове српског народа на територијама изван СРЈ на којима он чини статистичку већину. Наиме, објективна констелација међународних чинилаца, дипломатска изолација СРЈ и економске санкције које су уведене одлуком УН и других међународних организација, као и претње војном интервенцијом, онемогућавају Југославију да (у овом тренутку) поведе успешан офанзиван рат ради обједињавања српског етничког простора. То значи да се – мада ту могућност не треба одбацити у случају другачије дистрибуције војно-политичке моћи, до које би могло да дође – *војна компонента* политике СРЈ на просторима ван граница СРЈ мора ограничити на политику тзв. *активне одбране*. Ради се о различитим видовима подршке – од материјалне и логистичке до борбене, које је Војска Југославије

објективно у стању да пружи српском народу, односно његовим политичким заједницама на територијама Републике Српске Крајине и Републике Српске.

С међународноправног становишта, ситуација у РСК нешто је повољнија, јер се СРЈ (као правни следбеник СФРЈ) налази у позицији једне од држава потписница тзв. *Венсовог плана* за окончање српско-хрватског сукоба, па је гарант за спровођење одредаба тог плана. Документ не прецизира изричито право Југославије да војно интервенише у случају да друга уговорна страна (Хрватска) једнострано прекрши обавезе преузете тим планом, али се, из општих норми међународног права, може извести закључак да кршењем тог споразума од једне стране, престаје и обавеза друге да га се придржава.¹⁴

Рат у Босни и Херцеговини има карактер тзв. *унутрашњег оружаног сукоба* (грађански рат)¹⁵ у оквиру међународно признате државе која се с СР Југославијом не налази ни у каквом уговорном односу који би могао да буде правни основ за војну акцију СРЈ ради заштите српског становништва у Босни и Херцеговини. Међутим, најновији напади снага лојалних централној влади у Сарајеву (која је и носилац међународног признања Босне и Херцеговине) на територију СР Југославије (бомбардовање, снајперска и стрељачка ватра, убацивање терористичких и диверзантских група) сасвим су довољан међународноправни основ за предузимање *мера самоодбране* од стране СР Југославије, у различитом опсегу (реторзије, репресалије, самопомоћ).¹⁶ Исти закључак може се извести и за случај претпостављене међународне војне интервенције у Босни и Херцеговини, која би се изводила и на територији СР Југославије. У оба случаја Југославија има међународноправна овлашћења да

¹⁴ Бечком конвенцијом о праву међународних уговора, у чл. 60, предвиђено је да „суштинско кршење уговора“ од стране једне чланице „овлашћује другу чланицу да се позове на кршење као разлог за престанак уговора или обустављање његове примене, у целини или делимично“. Под синтагмом „суштинско кршење уговора“ подразумева се одбацивање уговора из разлога који нису одобрени његовим одредбама, односно кршење неке одредбе уговора која је битна за остварење његовог предмета или циља. Текст Конвенције видети у: „Југословенска ревија за међународно право“, 1/1986, стр. 123.

¹⁵ Под појмом *грађански рат* (eng. *civil war, internal war*; fr. *guerre civile, conflit arme a caractere non international*, нем. *Burgerkrieg*) међународно право подразумева „оружане борбе унутар граница неке државе које се не сматрају међународним ратом, ако те борбе стекну извесну политичку важност и распрострањеност већу од ограничених побуна“ (наведено према: В. ИБЛЕР, *исто*, стр. 93).

¹⁶ Под правом на самоодбрану (eng. *right of self-defence*; fr. *droit de legitime defence*; нем. *Selbstverteidigungsrecht*) у међународном праву подразумевају се све акције и мере које држава предузима – мада оне саме по себи могу бити и противне међународном праву и представљати његово кршење – да би се одбранила од напада неке државе, или од напада неких снага које друга држава помаже или на свом подручју трпи. Самоодбрана је међународноправно допуштена када је заиста одговор на напад и када су мере самоодбране примерене ситуацији, тј. степену угрожености (интегралну дефиницију права на самоодбрану видети у: В. ИБЛЕР, *исто*, стр. 284). Тај институт је иначе – у облику права на индивидуалну и колективну самоодбрану – изричито предвиђен чланом 51. Повеље Уједињених нација.

предузме мере самоодбране, самостално или заједно с другим државним заједницама.

У геостратегијском погледу, почетак примене Споразума значајне и могућности нове, легалне и јавне политичке и економске кооперације између СР Југославије и Републике Српске, а тиме и отварање процеса званичног регионалног повезивања између СРЈ и других српских држава на простору бивше Југославије. Тиме би се значајно поправила укупна „геополитичка слика“ СР Југославије: стабилизацијом територијалне везе између њеног геополитичког простора и територија српских државних заједница западно од Дрине (тзв. *коридор*) и консолидацијом простора Уније Републике Босне и Херцеговине, као демилитаризоване зоне између територија СРЈ и Републике Хрватске, обезбедила би се довољно широка и чврста *тампон-зона*¹⁷ која би у будућности представљала заштиту националних и државних интереса СРЈ од могућих територијалних ревандикација Хрватске. Унутрашњи геополитички распоред у самој босанскохерцеговачкој унији, односно територијално разграничење између конститутивних република, такође кореспондира с геостратегијским интересима СРЈ јер прекида територијалну везу између муслиманске заједнице и подручја Рашке области, настањене значајном муслиманском народносном групом на подручју СРЈ, чиме онемогућава ширење војног и политичког утицаја босанских муслимана на њихове сународнике на простору СР Југославије. Посматрано у целини, тоталитету тих процеса Женевски споразум афирмише геостратегијски значај СРЈ као компаративно највеће и најјаче балканске државе и, истовремено, земље која се учврстила на линији тзв. *магнетне греде* Балканског полуострва (Дунав – Морава – Копаоник – Бока Которска), са снажним геополитичким грудобраном западно од те линије (територије Републике Српске и Републике Српске Крајине). Таква геостратегијска реафирмација значаја СРЈ објективно ће олакшати и дугорочну стабилизацију српско-хрватских односа, у правцу новог „*историјског споразума*“, а тиме и консолидацију геостратегијских релација и позиција на простору бивше Југославије и Балкана у целини у дужем временском периоду.

Полазећи од наведених објективних елемената, чак ће и релативно стабилан мир у Босни и Херцеговини знатно допринети и јачању концепта укупне (интегралне) безбедности СР Југославије. Не ради се само о отклањању опасних претњи страном војном интервенцијом у Босни, односно о могућности њеног ширења на простор СРЈ, и пресе-

¹⁷ Под тампон-зоном (или тампон-државом) у теорији међународних односа подразумева се држава која је „ван интересних сфера, али у подручјима где се претензија двеју великих сила укрштају. Пошто ни једна није у стању да загосподари тим подручјем, а способна је да спречи ривала да то учини, тампон-држави се омогућава слободно постојање, под условом да води пасивну спољну политику, без опредељивања између супротстављених сила.“ (наведено према: В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 358). Као типичне историјске примене „тампон-држава“ ти аутори у наведеном делу наводе: Швајцарску, Авганистан и тзв. *санитарни кордон држава* између Немачке и СССР-а у периоду између два светска рата.

цању опасних канала политичког утицаја које је рат на босанскохерцеговачком простору одржавао с муслиманима у Рашкој области и Албанцима на Косову и Метохији већ о целом склопу интегралне безбедности СРЈ, који се радикално мења у позитивном правцу. То подразумева другачије и нове могућности стратегијског распореда и планова оперативне употребе Војске Југославије, којој се више не постављају захтеви хитне интервенције на заштити српског народа западно од Дрине, и која може бити продуктивније искоришћена за заштиту дубине простора СРЈ, посебно његових зона које су изложене радикализацији територијалних аспирација суседа (посебно Мађарске, Албаније и Бугарске). Поред тога, примена Споразума објективно ће повећати безбедносне стандарде пограничног подручја СР Југославије према Босни и Херцеговини, односно у сливу реке Дрине. То су зоне које су у претходном периоду биле изложене сталним оружаним провокацијама (бомбардовања, упади терористичких и диверзантских група, опасности од изазивања еколошких катастрофа рушењем брана на вештачким језерима и загађивањем водотокова) с простора Босне и Херцеговине.

Престанак оружаних конфликта у суседству СР Југославије значиће и *квалитативну стабилизацију унутрашњополитичких прилика* у нашој земљи. Резултат отклањања непосредне ратне опасности биће опадање политичког утицаја екстремних, радикалних, политичких снага, а посебно оних које су свој утицај на простору СРЈ заснивале на наоружавању и организовању страначких добровољаца и паравојних формација. Мир у Босни и Херцеговини објективно ће значити и попуштање етничких напетости и тензија у национално мешовитим деловима СР Југославије, а посебно у Рашкој области, у којој се ратна ситуација у суседству директно одражавала на међунационалне односе између Срба и муслимана, а тиме и на унутрашњу политичку стабилност и општу безбедносну ситуацију. Таква политичка еволуција ће, објективно, водити стабилизацији уставног поретка, односно политичког уређења утврђеног Уставом СР Југославије. Нема сумње да се и у том случају ради о компоненти која је од виталног значаја за реализацију концепта интегралне безбедности СР Југославије.

У економском погледу, вишеструки су позитивни ефекти Женевског споразума по СР Југославију. Престанак оружаних борби, односно опасности од њих, смањиће тзв. *ванекономски одлив друштвеног производа* из СРЈ у Републику Српску (различити облици материјалне и друге помоћи), односно свешће га – у мирнодопским условима – на разумну и подношљиву меру. Зауставиће се и прилив избеглица с простора бивше Босне и Херцеговине, односно створиће се услови за њихов постепени повратак у своје домове. Тај процес ће представљати олакшање за пренапрегнуту економику СР Југославије, смањивањем издатака за хуманитарну помоћ и незапослености на њеном подручју.

Најзначајнији ефекти потписивања Женевског споразума по положај СР Југославије вероватно су они на *дипломатском пољу*. Успешно

окончање мировног процеса у Женеви, које је великим делом и резултат других и упорних посредничких напора председника Србије и Црне Горе, ојачаће укупан међународни положај СР Југославије и омогућити њену постепену *реинтеграцију у међународну заједницу*, као и поновно стицање *пуноправног чланског статуса у Уједињеним нацијама* и другим општим и регионалним међународним организацијама. У оквиру тога, највећи значај ће имати отварање процеса *укидања санкција*, које су УН увеле против СРЈ због њене претпостављене одговорности за рат у Босни и Херцеговини.

Нове тенденције – глобализација мировног процеса

Упоредо с главним током европске дипломатије – покушајем да се мир наметне првенствено на простору Босне и Херцеговине (једином делу територије бивше Југославије на којем се и даље ефективно одвијају ратна дејства) – постоје значајни међународни политички чиниоци који се залажу за тзв. *глобално решење* југословенске кризе, односно за успостављање међусобно везаних и зависних решења на свим неуралгичним тачкама тог простора. Уочене и наведене слабости у међународној политичкој акцији према женевском мировном процесу и супротности које постоје између њених главних протагониста објективно охрабрују те покушаје. Отуда није случајно што тенденције тзв. *глобализације* коинцидирају с привременим неуспехом Женевске конференције, односно с одбијањем муслиманског националног вођства да прихвати Споразум и (каснијим) повлачењем српских и хрватских територијалних концесија.

Суштина тих тенденција своди се на *заказивање нове међународне мировне конференције о бившој Југославији*, попут Лондонске конференције из августа 1992. године. На њој би се поново отворила сва питања – од *мировних* (у Босни Херцеговини), преко *територијалних* (проблем Републике Српске Крајине и Превлаке) до *мањинских* (Косово и Метохија, Рашка област, Војводина). Била би обухваћена и питања *успостављања међусобних односа између бивших југословенских република*, обнове дипломатских и трговинских односа и саобраћајница, као и *међународног признања* оних држава на простору СФРЈ којима је то још увек, у целини или делимично, ускраћено (СР Југославија, Македонија).

Протагонисти „глобалних решења“ очекују да би се тим пројектом постигло више виљева: (1) везивањем проблема Срба у Хрватској за проблем мањинских група у другим државама (Албанци на Косову и Метохији) утицало би се на одустајање од максималистичких захтева; (2) територијалне промене било би лакше спровести ако би се одвијале истовремено и међузависно (хрватски уступци у Крајини као компензацији за територијално увећање у западној Херцеговини и Посавини), и (3) отварањем проблема национално мешовитих делова СРЈ извео би се додатни дипломатски и политички притисак на Србију и СРЈ да прихвате политичка решења која би диктирао инострани чинилац.

Поред тих непосредних циљева, глобални предлози садрже и кријене, дугорочне циљеве, који се везују за обнову економских и политичких веза на простору бивше Југославије и теже ка реинтеграцији неке форме југословенске заједнице, која би била израз политичке воље и интереса западноевропских чинилаца, баш као што је Краљевина СХС била израз версајског, а Демократска Федеративна Југославија јалтског система међународне безбедности.¹⁸ Међутим, за разлику од претходних историјских покушаја, када јој је превасходно била намењена улога „тампон-зоне“ (према совјетској Русији после Првог, односно према Варшавском уговору после Другог светског рата), Југославија коју, у новом облику, предлажу заговорници „глобалног решења“ имала би обрнуту функцију. Уместо спољне, била би својеврсна „унутрашња“ тампон-зона, која би амортизовала нарасле националне, етничке и верске конфликте и спречавала оружане конфронтације. У том пројекту значајни су и глобални економски интереси западних земаља, које би реинтеграцијом југословенског простора битно смањиле укупне трошкове неопходне да би се балкански простор вратио у циклусе репродукције капитала. Потенцијали, али и слабости таквог пројекта следећи су:

– *прво*, ситуација у различитим деловима бивше Југославије међусобно је толико различита – од економских, војних, политичких, па све до културних и међународних момената – да покушаји насилне симетрије и успостављања простих „компензационих“ релација значе опасно поједностављивање и крију ризике да се конфронтације прошире (или убрзају) и на оне делове простора бивше Југославије који још нису захваћени ратом. Истовремено, та „везана“ стратегија, сама по себи, не обећава ништа ново за оне који су већ обухваћени ратним пожаром;

– *друго*, интереси међународног чиниоца, чије су међусобне супротности пре две године водиле у блокаду европске дипломатије и тиме посредно подстакле распад СФРЈ и грађански рат, и даље су подељени; ниједна суштинска противуречност која је у том комплексу постојала није отклоњена – напротив, неке су још продубљене. Стога, ако за опстајање СФРЈ није постојао шири европски и глобални консензус, он још мање постоји за формирање неке нове заједнице;

– *треће*, природни процеси југословенске реинтеграције могући су једино на основу *претходно решеног* националног питања, односно признатог и конзумираног *права на самоопредељење* сваког од југословенских народа. Реинтеграција у којој неки југословенски народи нису трајно решили то питање, односно остварили то право, није природна него вештачка, па ће носити клицу нових подела. Због тога је међународно признање фактичког стања на целини југословенског простора

¹⁸ За шире податке о међународним условима настанка југословенске државе 1918. године видети: Богдан Кризман, *Вањскополитички положај Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца године 1919*, „Часопис за савремену повијест“, Загреб, 1/1970, стр. 23–60; Момир Стојковић, *Међународни услови настанка прве југословенске државе*, Марксистички центар ЦК СК Србије, Београд, новембар 1988, стр. 48 (шапирографисано).

услов за подстицање процеса сарадње између државних и квазидржавних заједница и њиховог природног повезивања;

– *четврто*, неопходан предуслов за шира и стратегијски дубља политичка решења јесте *ефективни престанак рата* и успостављање мира. Тај комплекс питања укључује и демилитаризацију појединих „зона ризика“, повлачење страних плаћеника, економску и хуманитарну помоћ, суђење ратним злочинцима и друге парцијалне мере „деконтаминације“ ратом захваћеног простора и његове пацификације.

Чинилац који ће у сваком случају квалитативно променити постојеће стање и, у ширем смислу, допринети јачању тенденција „глобализације“ јесте све израженији акутни распад муслиманског режима у Сарајеву, као и јака тенденција *регионализације* у деловима Хрватске (Истра, Далмација). Привредне тешкоће у свим другим деловима СФРЈ, потреба СР Југославије да изађе из међународне блокаде и санкција, као и транзитне потребе Македоније – утицаће на владајуће режиме у свим југословенским земљама да буду међународно (и међусобно) кооперативнији него што би то – полазећи од досадашњих светских искустава с епохама национализма – иначе били. Та околност, својеврсна „равнотежа немоћи“ и споља условљено уздржавање од употребе силе, упоредо с економским тешкоћама, објективно повећава изгледе за успостављање неке, макар привремене и веома лабаве варијанте „глобалног решења“. У сваком случају, те нове тенденције се уклапају у целину геополитичког оквира који би мировни процес у Босни и Херцеговини произвео на југословенски простор, и то по систему спојених судова. Као ни рат, ни мир неће моћи да остане изолован, ако се буде успоставио.

Закључна разматрања

Процеси дезинтеграције бивше Југославије, чија су кулминација биле оружане побуне сецесионистичких покрета и отпочињање дугог етничког и верског рата, означили су и повратак балканског простора у историјску епоху интересних сфера великих сила и њихових старих спорова око превласти над Балканом. Јер, како је још 1973. језгровито описао историчар Милорад Екмечић, описујући уједињење Југославије 1918. године: „Политика диобе у интересне сфере има реалног смисла и ефекта једино онда кад добије подршку са југословенског подручја и од југословенских националних политичара. Границу међу интересним сферама великих сила не одређују велике силе саме, него завађени јужнословенски национализми. Хомогена друштва не дијеле се тако лако, а велике силе не могу трајно расцијепити нешто што у себи иначе не показује пукотине“.¹⁹

Истовремено, етнички и верски рат у Хрватској и, касније, у Босни и Херцеговини није само први такав случај у Европи (од окончања

¹⁹ Наведено према: М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, „Просвета“, Београд, 1990, стр. 442.

грађанског рата у Грчкој, 1948) већ и први крупан изазов идеји разграђивања вишенационалних држава, иначе једном од стубова тзв. *новог светског поретка*. У том смислу, југословенско искуство је парадигматично, не само као опомена уочи дефинитивног расплета ситуације на просторима бившег Совјетског Савеза него и као упозорење у којем правцу могу отићи десетине притајених етничких конфликата на читавој мапи неразвијеног афро-азијског света.

Државе које су, с наслеђеном ароганцијом свих империјалних политика, отписале једну од земаља – оснивача Уједињених нација, олако прихватајући процес њеног распада као готову чињеницу (или га чак и подржавајући), сада су суочене с потпуним политичким и дипломатским неуспехом, односно с поремећеним међусобним односима, неоствареним амбицијама и стеченим непријатељствима међу већином балканских народа.

Женевски споразум о миру у бившој Босни и Херцеговини један је у низу покушаја да се отклоне те опасности по интересе међународне заједнице на Балкану, и то тако што ће сви главни актери југословенске драме пристати на одрицање од дела својих максималистичких захтева, у замену за нову равнотежу снага. Истовремено, ради се о формули – за сада најозбиљнијој која је уопште понуђена – која народима Босне и Херцеговине нуди мир у замену за одрицање од једног дела њихове слободе, а суседним југословенским народима – мању опасност од рата, али по цену дуготрајног страног војног присуства у срцу Балкана. Асоцијације – историјске, геополитичке и вредносне – на *Берлински конгрес* (1878), којим је Босна и Херцеговина једном већ доведена у исту ситуацију, изгледа да су неизбежне.

Истовремено, за српски народ, и у Савезној Републици Југославији и у Босни и Херцеговини, формула Женевског споразума представља објективни максимум који је у постојећим оквирима међународне констелације снага, међусобног распореда завађених југословенских народа и постојећих демографских, економских и војних ресурса било могуће постићи. Тај максимум чини, као по ко зна колико пута до сада, синтезу освојеног на бојном пољу и одбрањеног у дугом и стрпљивом дипломатском процесу. Ако се он схвати и промишља динамички, као једна од етапа у дефинитивном заокружењу поново отвореног српског националног питања, онда је Женевски споразум солидна основа за даљи национални и државотворни рад. Због тога нам се чини да и српски и црногорски народ, као основа Савезне Републике Југославије, али и сви други грађани те земље који с њима деле исту развојну, економску и цивилизацијску судбину, имају довољно разлога да приме Женевски споразум као дату и, истовремено, освојену реалност, а њихове политичке елите да га прихвате и подрже. Такво опредељење, наравно, подразумева и обавезу да се Србима у Босни и Херцеговини помогне, и то двоструко: да потпуно искористе све, па и оне скривене предности које тај документ за њих има, али и да избегну замке које носи, баш као и сваки други међународни акт који претендује да политичким нагодбама и дипломатском вештином решава судбину народа.